

Мельник Т.М. Фольклорні традиції в створенні В. Шукшиним образу "чудіка" / Т.М. Мельник // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія "Філологічні науки". – Полтава: Техсервіс, 2006. – Вип. 1-2 (48-49). – С. 149-153.

Тетяна Мельник

(Вінниця)

ФОЛЬКЛОРНІ ТРАДИЦІЇ В СТВОРЕННІ В. ШУКШИНИМ ОБРАЗУ "ЧУДІКА"

Ключові слова: фольклор, конфлікт, традиція, образ.

В. Шукшин увів у російську літературу особливого героя – "чудіка". Письменник так визначає образ "чудіка": "Есть на Руси еще один тип человека, в котором время, правда времени, вопиет так же неистово, как в гении, также нетерпеливо, как в талантливом, так же потаенно и неистребимо, как в мыслящем и умном... Человек этот - дурачок" [6, с.54]. Шукшинські "чудіки" – це люди, які страждають від буденності та шукають чогось кращого в житті.

Основна мета статті — визначити вплив фольклорної традиції на створення В.Шукшиним образу "чудіка", що передбачає виконання ряду наступних завдань: проаналізувати основні риси характеру "чудіка" та його соціальну поведінку; визначити зв'язок шукшинського героя з казковим персонажем Іваном-дурнем.

Проведений аналіз освоєння письменником фольклорної традиції у створенні образу "чудіка" дозволить краще осмислити своєрідність творчого підходу письменника до народної творчості та розширити уявлення про самотність письменника.

М. Біліченко вбачає в образі "чудіка" "парадоксальність способу зчеплення поміж правдою душі та зовнішньою поведінкою" [1, с.84]. "Чудік" страждає, хвилюється, серйозно ставиться до всього, з чим стикається в житті. Він часто лишається наодинці із самим собою, без сторонньої допомоги у пошуках правди життя. Максималізм в характері "чудіка" впливає на самого героя. Як казковий герой завжди самостійний у боротьбі за

правду й справедливість, так і "чудік" дещо віддалений від інших людей. Наприклад, герой оповідання "Образ" Сашко Єрмолаєв не може пробачити того, що його прийняли за іншого й назвали "Ісусиком", та й ще у присутності маленької доньки. Сварка захоплює персонажів твору, у неї один за одним втягуються сторонні люди. Уже ніхто не пам'ятає причини, через яку вона розпочалась. Люди виступають проти Сашка, який говорить правду, але йому ніхто не вірить. В. Шукшин точно передає всі відтінки душевного стану героя: беззахисність перед нахабством, брутальністю, самотністю у боротьбі за справедливість.

Поведінка героїв В. Шукшина та яскраво виражене індивідуальне начало в них не узгоджуються зі звичними формами поведінки людей. Письменника цікавить особистість, головною рисою якої є послідовне утвердження власної самотності. Такими, досить самотніми, не схожими ні на кого героями є шукшинські "чудіки". Є. Черносвітов вважає, що "чудік" – це "людина із загостреним почуттям совісті"[4, с.182].

Нерідко "чудіки" змальовані письменником у комічному висвітленні, але ці герої несуть у собі приховану трагедію. Наприклад, комічно описана сімейна драма героя оповідання "Раскас". "Чудіка" Івана Петіна глибоко образила дружина: вона пішла до іншого, причому зробила це тоді, коли Іван був у далекому рейсі. Герой, володіючи умінням "все в житті переносить терпеливо" [5, с.83], цього нещастя витерпіти не зміг. Для сорокарічного Івана вчинок дружини видається "большой бедой". Як і будь-який інший "чудік", він хоче знайти підтримку або допомогу, але не знаходить. Іван береться за перо і пише статтю до газети. У такий спосіб він виливає весь свій біль.

Дивацтва шукшинських "чудіків" виявляються в момент зіткнення героїв із дійсністю, коли традиційні уявлення про норми й правила життя не узгоджуються з логікою поведінки "чудіка". Наприклад, дивацтво Степана Воеводіна, героя оповідання "Стьопка", виявляється в тому, що він недосидів у в'язниці трьох місяців і прийшов до рідного села "покрепитися". "Чудік"

Степан, знаючи про те, що гірко поплатиться за свою втечу з в'язниці, радіє тим веселощам, які приніс близьким людям і сусідам. На думку В. Горна, деякі герої В. Шукшина роблять вчинки, які сприймаються як дивацтво саме тому, що вони діють, "керуючись внутрішніми моральними поняттями, ними самими ще не усвідомленими остаточно" [2, с.72].

Іноді В. Шукшин зображує ситуацію, коли побутове середовище, яке оточує "чудіка", не дає йому можливості розкритися, розвернутися на повну силу. Наприклад, Броніслав Пупков ("Миль пардон, мадам!") не зумів прославитися на фронті під час війни, тому й придумав історію про свою участь у нападі на Гітлера і захоплено розповідав її міським мисливцям. Причиною брехні шукшинського героя можна вважати внутрішню, духовну нереалізованість особистості, котра не здатна реалізувати себе по-іншому. У побуті Бронька Пупков відчуває дефіцит уваги з боку інших, тому й намагається вийти за межі власної долі, вдається до вигаданого образу. Рушійною силою сюжету у творі є незгода героя зі своїм зовнішнім образом.

Розлогі портретні описи в фольклорі відсутні, їх роль виконують узагальнені характеристики, які часто приєднуються до імені героя (наприклад, Марья Моревна прекрасная королева, Анастасия краса длинная коса). У шукшинських оповіданнях імена виконують не менш важливу характерологічну функцію. Прізвище Пупков ("Миль пардон, мадам!") незвичне і смішне, як і сам Бронька, який любить розповідати приїжджим мисливцям вигадані історії, бути в той момент в центрі уваги. А слово "пуп", від якого утворене його прізвище, означає "центр" (пуп землі). Ім'я Бронька - похідне від імені Бронислав, яке створюють два слова: "брань" (битва) й "слава", – тобто слава в бою. Ім'я героя цілком узгоджується з тим, про що він розповідає: про невдалий замах на Гітлера.

Часто в образі "чудіка" вступає в конфлікт внутрішнє намагання щось зробити і зовнішнє втілення характеру. Як правило, ці якості не збігаються. Наприклад, в оповіданні, яке промовисто називається "Чудік", В. Шукшин точно передає душевний стан героя: здивування, розчарування саме тоді,

коли він щиро прагне робити добро, а його не розуміють. Дії "чудіка" алогічні, як і вчинки казкового "дурня", котрий або говорить, або чинить казна-що [3, с.841]. Герой оповідання постійно придумує історії, бажаючи уяскравити надто сірий і одноманітний побут. Коли він був у домі свого брата, то розмалював акварельними фарбами нову дитячу колиску. Дружина брата не розуміє цього вчинка героя.

А "чудік" відчуває сильний душевний щем від нерозуміння, у нього навіть були хвилини, коли він не хотів жити: "И хотелось куда-нибудь уйти подальше от людей, которые ненавидят его или смеются" [5, с. 100].

Герой іншого оповідання тесля Семен ("Майстер") хоче реставрувати церкву, що, на його думку, є витвором мистецтва. Та його, як й інших "чудіків", підводить відсутність освіти. Виявляється, що церква не має особливої історичної й художньої цінності. В. Шукшин показує помилку Семена як трагедію: "С тех пор он про талицкую церковь не заикался, никогда не ходил к ней, а если случалось ехать талицкой дорогой, – он у косогора поворачивался спиной к церкви, смотрел на речку, на луга за речкой, курил и молчал" [5, с.254]. Трагедія шукшинського "чудіка" в тому, що він відірвався від світової цивілізації, не має певної освіти, але жити, як інші люди, він не хоче. "Чудік" – це доросла дитина, безпосередня і допитлива, особливо в моменти появи нових "ідей". Коли "чудік" стикається з нерозумінням або переживає кризу своїх мрій, він глибоко страждає. Трагедія героя зумовлена не тільки його розумовою нерозвиненістю й неосвіченістю, а передусім зіткненням духовності, носієм якої він є, із бездуховністю світу, в якому він живе.

У деяких оповіданнях В. Шукшина "чудік" зображений як відчужена від інших людина, він не вписується у загальноприйняте поняття "нормальної людини", але наділений рисами, що мають, з погляду В. Шукшина, велику вартість: самотності, душевною щирістю, прагненням творити добро, правдивістю, здатністю любити, загостреним почуттям справедливості. Наприклад, в оповіданні "Вовки" через боягузтво

тестя Іван лишається сам-на-сам з вовками, які нападають на його коня. З того часу в Івана "злость великая взяла на тестя" [5, с.69], і він вирішив йому помститися. У боротьбі з ворожою й хижою силою шукшинський герой лишається наодинці.

"Чудік" зберігає у собі головні риси характеру в будь-якій ситуації. Іноді дивацтво шукшинського героя виявляється в якомусь захопленні, занятті, умінні щось робити краще за інших. Наприклад, Моня Квасов ("Впертий") намагався створити вічний двигун, про який всі говорили, як про неможливе явище. Герой завжди заперечував все неможливе і намагався довести протилежне. Зовнішній вигляд Моні доповнював впертість його характеру: "Большая нижняя челюсть его сильно выдавалась вперед, отчего даже и вид у Мони был крайне заносчивый и упрямый" [5, с.332]. і Моня завжди отримував те, чого прагнув.

Усі "чудіки" В. Шукшина люди добрі й безкорисні. Наприклад, Сергій Духанін — герой оповідання "Чобітки". Перед читачем розгортається звичайна побутова історія стосунків у сім'ї. Але ця історія написана таким чином, що нагадує народні казки з їх простотою та мелодійністю. У цьому оповіданні відсутні значні події, але невеликий епізод з життя шофера Сергія Духаніна – купівля чобіт – змінив внутрішній стан не тільки Сергія, а і його дружини. Груба, на перший погляд, людина стає доброю й чутливою. Сергій розуміє, що справа не стільки в подарунку, скільки у ставленні до близької людини – дружини. Сергій відчув, що маленьке добро, зроблене ним, відгукнеться великим щастям і теплом в домі. Він дійшов висновку, що спроба зрозуміти людину й зробити для неї щось приємне - це велике щастя.

Образ "чудіка" в оповіданнях В. Шукшина генетично пов'язаний з образом Іванушки-дурника з народної казки. Подібно Івану-дурневі "чудік" часто виступає ініціатором незвичної ситуації. Активність шукшинського героя виявляється в результаті відновлення справедливості, намагання вирішити або розірвати клубок нерозв'язаних проблем. І майже завжди, на відміну від розв'язки у народних казках, "чудік" терпить поразку. Але ця

поразка тільки на рівні сюжету. Моральна ж перевага завжди лишається за цим героєм.

Іван-дурень завжди може довести свою правду, встановити справедливість, досягти бажаного, а шукшинському "чудіку" це зробити нелегко, адже він герой не з казки, а з дійсності, де перемога дається набагато складніше.

Отже, "чудік" – центральний герой шукшинської прози, у якому втілюються роздуми письменника про світ та місце людини в ньому. Образ "чудіка" генетично пов'язаний із образом Івана-дурня з народних казок. У ньому виявляються і деякі характерні риси казкового героя: прагнення творити добро, бажання змінити життя на краще, встановити справедливість. Утім, образ "чудіка" не виходить за межі реальної дійсності, яка, за уявленнями митця, просякнута бездуховністю, зіткнення з нею і зумовлює внутрішній конфлікт шукшинського героя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биличенко Н.А. Структура літературного произведения. – Л., 1984.
2. Горн В.Ф. Наш сын и брат: Проблематика и герои прозы В. Шукшина. — Барнаул, 1985.
3. Пропп В.Я. Проблемы комизма и смеха. – М., 1976.
4. Черносветов Е.В. Народные характеры Шукшина: О "чудиках", чудачестве и русской традиции в произведениях Шукшина // Наш современник. – 1988. – №12. – С. 179-185.
5. Шукшин В. Избранные произведения: В 2-х т. – Т. 1 – М., 1975.
6. Шукшин В.М. Вопросы самому себе. – М., 1981.

В статъе рассматривается влияние фольклорной традиции на создание В. Шукшиным образа Чудика. Проводится сопоставление героя со сказочным персонажем Иваном-дураком на содержательном и типологическом уровнях. Анализируются основные черты характера Чудика, в том числе максимализм Чудика, его серьезное отношение к жизни.

Основное внимание уделяется "чужакам" персонажа, которые проявляются в момент столкновения героя с несправедливой действительностью.

Ключевые слова: фольклор, конфликт, традиция, образ.

This article considers the influence of folk tradition on Chudik's image created by V. Shukshin. The comparison of the hero with the fairy-tale personage Ivan the Fool on the plot' and typological levels are done. The Chudik's main traits of character including his maximalism and serious attitude to life are analysed. The important attention is even to the personage' crankiness, which appear at the moment of personage collision with unfair reality.

Key words: folklore, conflict, tradition, image.